अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा योजना तथा
व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको
आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

सरीता पाठक

क्याम्पस क्रमाङ्क : ५८२०७०

परीक्षा क्रमाङ्क :२४००००५२०७१

त्रि.वि. दर्ता नं. ९(२(५७५(२०(२००७

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

२०७५

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
SAPTAGANDAKI MULTIPLE CAMPUS
Estd. 2045 (1988)
(Affiliated to T.U. and NEB, Nepal)
भरतपुर, चितवन नेपाल
Bharatpur, Chitwan, Nepal

प.सं./L.No.
च.नं./Ref. No.

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम्. एड्.) दोस्रो वर्षकी छात्रा सरिता पाठकले **अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभाव** विषयको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

....

सह प्रा. कुवेरनाथ शर्मा
(शोध निर्देशक)
शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

मिति : २०७५।११।१७ (1st March 2019)

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोध कार्यको तयारीका क्रममा शुरुदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य सहयोग तथा सुझाव प्रदान गरेर सहयोग प्रदान गर्नुहुने यस सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा योजनातथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख तथा शोध निर्देशक आदरणीय गुरु सह. प्राध्यापक कुवेरनाथ शर्माप्रति आभार व्यक्तगर्दछु । साथै शोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरुहरु उप. प्रा. होमनाथ सापकोटा तथा उप प्राध्यापक देन प्रसाद लामिछाने लगायत सम्पूर्ण सप्तगण्डकी परिवार प्रतिपनि कृतज्ञता व्यक्तगर्दछु ।

शोधकार्यको क्रममा आवश्यक तथ्यांक उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने छनोटमा परेका विद्यालयका शिक्षक, विद्यार्थी एवम् कर्मचारी वर्गहरुमा हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधकार्यलाई यथासक्य छिटो र शुद्धसँग टाइप गरी अन्तिम रुप प्रदान गर्नका लागि सहयोग पुऱ्याउनु हुने शालिक सापकोटा ज्यूप्रति कृतज्ञता व्यक्तगर्दछु ।

सरिता पाठक

शोधसार

*प्रस्तुत शोधकार्य **अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा तयार गरिएको छ । विद्यालयमा सञ्चालन गरिने अतिरिक्त क्रियाकलाप व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्था पहिचान गर्नु, अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभावकहरुको खोजी गर्नु, अतिरिक्त क्रियाकलापद्वारा विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन गर्न देखापरेका समस्याहरु पत्तालगाउनु,. अतिरिक्त क्रियाकलापद्वारा विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु सुझाउनु जस्ता उद्देश्यमा केन्द्रित गरिएको छ ।*

एल्टन मायो पार्कर फलेटको मानव सम्बन्ध सिद्धान्तलाई आधार मानेर तयार गरिएको प्रस्तुत शोधकार्यमा उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिका आधारमा ४ वटा विद्यालयमा सिमीत रहेको छ । छनोटमा परेका विद्यालयमा सम्भावना रहित नमुना छनोट विधिका आधारमा प्र.अ. ४, शिक्षक २।२ का दरले जम्मा ८ , अभिभावक २।२ का दरले ८, विद्यार्थी ५।५ का दरले २०, वि.व्य.स. अध्यक्ष ४ जना तथा स्रोतव्यक्ति १ सहित जम्मा ४५ जनालाई प्रस्तुत अध्ययनको जनसंख्यायको रुपमा छनोट गरिएको छ । गुणात्मक ढाँचा अनुसार संकलित तथ्यांकको व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । तथ्यांक संकलनका क्रममा तथ्यांक संकलनका प्राथमिक तथा द्दितीय स्रोतलाई आधार बनाइएको छ । उद्देश्य अनुसार अध्ययन कार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि प्रश्नावली तथा अवलोकन फारम जस्ता अध्ययनका साधनहरुलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभावको अध्ययन अनुसन्धान गर्दा छनोटमा परेका सबै विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्था प्रभावकारी नभएको तथ्य प्राप्त भएको छ । सबै विद्यालयमा शैक्षिक व्यवस्थापनका लागि अतिरिक्त क्रियाकलापको आवश्यकता भएको भन्ने धारणा प्राप्त भए थियो । विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापलाई प्रभावकारि बनाउनका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरु नै सक्रिय हुनु पर्दछ । विद्यालयमा शिक्षक, व्यवस्थापन

समिति तथा अभिभावकले अतिरिक्त क्रियाकलापको आवश्यकतालाई महशुस गर्दै पाठसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई नभई अन्य आवश्यक क्रियाकलाप समेत विद्यार्थीका लागि गराउनु आवश्यक रहेको देखिन्छ । विद्यालयमा बालबालिकालाई पाठसँग सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापका साथ साथै शारीरिक एवम् बौद्धिकि क्रियाकलापहरुमा थप गरेर उनीहरुको चौतर्फी विकास हुने खालका अतिरिक्त क्रियाकलापलहरु गराई शिक्षा प्रदान गर्न सकेका खण्डमा शैक्षिक व्यवस्थापनका साथसाथै शैक्षिक उपलब्धि समेत वृद्धि हुन सक्दछ भन्ने निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषय सूची

परिच्छेदक एक

परिचय **१-९**

१.१ अध्ययनको पृष्ठभुमि १

१.२ समस्याको कथन ६

१.३ अध्ययनको औचित्य ७

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ८

१.५.अनुसन्धान प्रश्नहरु ८

१.७ अध्ययनको परिसीमा ९

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका **१२-२०**

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १०

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १७

२.३. पुनरावलोकनको शैक्षिक उपादेयता १९

परिच्छेद तिन

अध्ययन विधि **२१-२४**

३.१ अनुसन्धान ढाँचा २१

३.२ जनसंख्या र नमुना छनौट २१

३.३. तथ्याङ्कका स्रोतहरू २२

३.४ तथ्यांकका साधनहरु २२

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया २३

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २३

परिच्छेद चार

तथ्यांकको व्याख्या तथा विश्लेषण **२५-४७**

४.१ अतिरिक्त क्रियाकलाप व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्था २५

४.१.१ विद्यालयमा सञ्चालित अतिरिक्त क्रियाकलापहरु २६

४.१.२ अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि आवश्यक सामग्रीहरु २७

४.१.३ अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि आवश्यक योजनाहरु २८

४.१.४ अतिरिक्त क्रियाकलापमा विद्यार्थी सहभागिताको स्थिति २९

४.१.५ अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्थापन ३०

४.२ अतिरिक्त क्रियाकलापले शैक्षिक व्यवस्थापनमा पारेको प्रभाव ३१

४.२.१ बालबालिकाको शिक्षाप्रतिको रुचि थप वृद्धि हुने गरेको ३५

४.२.२ सिकाइमा निरन्तरता तथा दिगो विकास ३५

४.२.३ व्यवहारिक तथा जीवनोपयोगी सिकाइ ३६

४.२.४ शैक्षिक उपलब्धि वृद्धि गर्नका लागि सहयोग पुगेको ३६

४.२.५ नेतृत्वदायी क्षमतामा विकास भएको ३७

४.३. अतिरिक्त क्रियाकलापद्वारा विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापन गर्न देखापरेका समस्याहरु ३८

४.३.१ विद्यालयको कमजोर आर्थिक अवस्था ३८

४.३.२ व्यवहार उपयोगी क्रियाकलाप हुन नसक्नु ३९

४.३.३ शिक्षक विद्यार्थी र विद्यालय प्रशासन बिचको सुमधुर सम्बन्धको अभाव ३९

४.३.४ तालिमको अभाव ४०

४.३.५ अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि छुट्टै शिक्षक व्यवस्था नहुनु ४०

४.३.६ निरीक्षण एवम् अनुगमन प्रभावकारी नहुनु ४१

४.४ अतिरिक्त क्रियकलापद्वारा विद्यालयको शैक्षिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने उपाय ४२

४.४.१ विद्यालयको आर्थिक अवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने ४३

४.४२ व्यवहार उपयोगी कार्यकलाप गराउनु पर्ने ४४
४.४.३ शिक्षक विद्यार्थी र विद्यालय प्रशासन बिचको सम्बन्ध सुमधुर हुनुपर्ने ४५
४.४.४ शिक्षकहरुलाई प्रयाप्त मात्रामा तालिमको व्यवस्था ४६
४.४.५ अतिरिक्त क्रियाकलापका लागि छुट्टै शिक्षक व्यवस्था ४६
४.४.६ निरीक्षण एवम् अनुगमन कार्यलाई प्रभवाकारी बनाउनु पर्ने ४७

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष तथा सुझावहरु ४८(५१

५.१ निष्कर्ष ४८
५.२ सुझावहरु ५०
५.२.१ नीतिगत तह ५०
५.२.२ कार्यान्वयन तह ५१
५.२.३ अनुसन्धान तह ५१

सन्दर्भग्रन्थ सूची

अनुसूचीहरु